

Adoptiovisio 2035

Taustamuistio 3:

Palvelujärjestelmä, poliittinen vaikuttaminen ja asennevaikuttaminen

Tähän muistioon on koottu huomioita ja kysymyksiä, jotka koskevat lasten ja perheiden palveluja, adoptioasioihin liittyviä poliittisia ja lainsäädännöllisiä kysymyksiä sekä adoptioihin liittyviä arvoja ja asenteita.

Muistion työstämiseen osallistunut työryhmä koostuu adoptiokentän edustajista. Muistio nostaa esiin työryhmässä esiin tulleita näkökantoja, kuitenkin ilman sitovaa kannanmuodostusta.

Työryhmä toteaa, että adoptio-ohjelmaa laadittaessa tulee kuulla lasten ääntä. Ohjelmalle tulee myös tehdä lapsivaikutusten arviointi.

Lasten, nuorten ja perheiden palvelut

Adoptio-ohjelmassa tulee luoda selkeät suositukset adoptioerheiden tuen tarpeen selvittämisestä myös pidemmällä aikavälillä kuin heti lapsen perheeseen tulemisen jälkeen. Ohjelman tulee edistää adoptioasioiden tuntemista ja adoptioerheiden huomioimista lasten, nuorten ja perheiden palveluissa. Erytistä huomiota tulee kiinnittää perheiden matalan kynnyksen palveluihin sekä varhaiskasvatuksen ja koulun erilaisiin nivelkohtiin. Ohjelmassa tulee myös järjestelmällisesti kannustaa järjestöjen ja palvelujen väliseen yhteistyöhön.

Adoptiolapsen kannalta julkiset palvelut ovat avainasemassa takaamassa lapselle ja perheelle tarpeellisen tuen ja lapsen hyvän ja turvallisen arjen. Palveluissa toimivien ammattilaisten tulee olla selvillä siitä, että adoptio on tilanteena erityinen ja lapsella ja perheellä voi olla erilaisia haasteita, jotka ovat adoption kohdalla tyypillisiä.

Adoptiolaki velvoittaa lapsen perheeseen sijoittamisen jälkeen selvittämään adoptiolapsen ja -perheen tuen tarpeen tarvittavassa laajuudessa ja ohjaamaan perhe tarvittaessa sosiaali- ja terveystalvelujen piiriin. Laki ei kuitenkaan yksilöi, mille taholle tämä velvoite kuuluu eikä myöskään sitä, missä vaiheessa selvitys tulee tehdä. Monilla perheillä tuen tarve syntyy vasta ajan kuluessa, ehkä vuoden tai kaksikin lapsen perheeseen tulemisen jälkeen, jolloin tuen tarpeen kartoitus on ehkä jo tehty. Laki myös rajaa tämän kartoituksen piiriin vain ne, jotka adoptoivat uuden lain voimaantulon jälkeen, mikä tarkoittaa että ennen vuotta 2012 adoptoitujen lasten osalta tällaista kartoitusta ei ole tehty.

Adoptiokentän toimijat ovat kohdanneet perheiltä viestiä, jonka mukaan adoption erityispiirteitä ei palvelujärjestelmässä kyllin hyvin ymmärretä. Kaikissa palveluissa ei tunnisteta adoptiolasten erityistarpeita ja palvelujen piiriin pääsy voi olla haastavaa. Huolestuttava viesti kentältä on se, että ne perheet, jotka osaavat vaatia palvelua, saavat sitä helpommin ja paremmin kuin ne, jotka eivät tätä osaa tai uskalla tehdä. Myös perheiden kynnyks hakea apua on usein korkea. Yhdistelmänä tämä tuottaa tilanteen, jossa adoptioerheet ja niissä elävät lapset saattavat jäädä tarvitsemiensa palvelujen ulkopuolelle. Siksi

adoptioperheille tarvitaan matalan kynnyksen palveluja sekä parempaa palvelunohjausta. Tässä myös järjestöjen rooli on merkittävä, mutta järjestöjenkään ei voida olettaa tavoittavan kaikkia Suomen adoptioperheitä.

Adoptio poikkeaa muusta lastensuojelutyöstä siltä osin, että lapsella ei lähtökohtaisesti ajatella olevan erityistä tuen tarvetta sen jälkeen kun hänet on sijoitettu adoptioperheeseen. Palveluissa pitää kuitenkin laajasti tiedostaa se, että adoptiolapset ovat perheeseen tullessaan aina lastensuojelulapsia ja heidän tuen tarvettaan tulee arvioida tästä lähtökohdasta. Apua tulee olla helposti ja nopeasti saatavilla, jos perhe kokee sen tarpeelliseksi, ja perheet tulee saada alusta asti systemaattisesti tuen ja seurannan piiriin.

Eryteisesti koulu, neuvola ja varhaiskasvatus sekä perheneuvonta ovat avainasemassa adoptiolasten hyvinvoinnin kannalta, seuraavassa on lueteltu muutamia näihin palveluihin liittyviä erityisen huomionarvoisia seikkoja.

Koulu:

Adoptiolapsen kohdalla erityistä huomiota tulee kiinnittää siihen, että lapsen tausta ja siinä vaikuttavat keskeiset yksilölliset tekijät olisivat oppilashuollon tiedossa. Myös koulu-aikaan kuuluvat erilaiset nivelkohdat voivat olla adoptiolapsen kannalta haastavia ja niihin on syytä kiinnittää erityistä huomiota. Tällaisia ovat esimerkiksi koulun aloitus, luokan tai koulun vaihto, alakoulussa luokanopettajan vaihtuminen, alakoulusta yläkouluun siirtyminen sekä peruskoulun loppuminen ja toisen asteen koulutukseen siirtyminen. Näissä kohdissa on tärkeää, että tieto oppilaan yksilöllisistä taustoista sekä adoptiotietous yleisemmin siirtyisi myös uusille opettajille, ja että koulun ja vanhempien välinen kasvatuskumppanuus toimisi saumattomasti. Adoptiotaustaisen oppilaan mahdollisia haasteita tulee aina peilata myös lapsen taustaan.

Neuvola:

On tärkeää, että adoptionhakija saa ensimmäisen ajan neuvolaan heti lapsipäätöksen saatuaan, jo ennen kuin lapsi on saapunut perheeseen. Käynnillä voidaan vastata vanhemman mahdollisiin kysymyksiin neuvolan toiminnasta ja lapsen saapumisesta sekä lapsen hoidosta ja luoda jo valmiiksi suhde omaan neuvolatyöntekijään. Samalla hakija/t voivat jo etukäteen kertoa työntekijälle siitä, minkälainen lapsi on tulossa ja miten neuvolassa häntä voitaisiin parhaiten palvella. Myös lapsen saaminen rokotusohjelman piiriin omasta yksilöllisestä lähtökohdastaan sekä muut vastaavat kysymykset voidaan keskustella jo ennalta, jotta lapsen saavuttua käytännöt olisivat jo valmiiksi tiedossa.

Varhaiskasvatus:

Adoptiolapset tulevat varhaiskasvatuksen piiriin eri-ikäisinä ja keskenään erilaisista lähtökohdista. On tärkeää, että päiväkodeissa, kerhoissa ja perhepäivähoidossa on riittävästi tietoa adoptioon liittyvistä erityiskysymyksistä yleisesti, mutta myös kunkin lapsen tilanteesta yksilöllisesti. Kuten koulussa, myös varhaiskasvatuksessa on syytä kiinnittää erityistä huomiota nivelkohtiin lapsen elämässä, kuten varhaiskasvatuksen piiriin siirtymiseen, ryhmänvaihtoihin, henkilökunnan vaihdoksiin tai esikouluun ja myöhemmin kouluun siirtymiseen. Lapsi saattaa tarvita näissä tilanteissa erityistä tukea.

Isompana Suomeen saapuneiden adoptiolasten kohdalla on joskus tarpeen harkita esikoulun käymistä kahteen kertaan. Vaikka lapsilla ei ole fyysisiä erityistarpeita, heillä saattaa esiintyä psyykkiseen puoleen liittyviä haasteita tai kielellinen kypsyminen koulun aloituksen vaatimalle tasolle voi vaatia vielä lisää aikaa.

Perheneuvola ja muut perheiden tukipalvelut:

Adoptiolapsen taustassa on usein tekijöitä, jotka voivat aiheuttaa lapselle turvattomuutta sellaisissakin tilanteissa, jotka nyky-yhteiskunnassa mielletään melko tavallisiksi. Esimerkiksi vanhempien ero tai muu perhetilanteen muutos voivat näkyä adoptiolapsen elämässä voimakkaasti ja tämä on tärkeää tiedostaa myös palveluissa. Toisaalta adoptioperheiden kynnys hakea apua saattaa olla tavanomaista korkeampi, sillä perheet ovat käyneet lapsen saadakseen pitkän prosessin, jonka olennainen osa on perheen soveltuvuuden arviointi. Avun hakeminen voi tämän jälkeen tuntua epäonnistumiselta ja perheellä voi olla jopa pelko siitä, että lapsi voidaan ottaa heiltä pois. Nämä pelot on hyvä tiedostaa myös perheiden palveluissa, kun perheitä kohdataan ja heille tarjotaan apua ja tukea.

Järjestöjen ja palvelujen välinen yhteistyö:

Suomessa on suuri joukko järjestöjä, jotka tekevät yhteistyötä adoptioperheiden kanssa ja edustavat heitä. Järjestöjen kautta leviää tietoa palveluista ja järjestöt myös tuottavat perheille esimerkiksi vertaistukipalveluita sekä neuvontaa ja muuta tukea. Tämä työ ei kuitenkaan yksin riitä, vaan adoptiolapsia ja -perheitä kohtaavissa universaalipalveluissa tulee olla riittävä tieto sekä adoptiokysymyksistä että järjestöjen toiminnasta, jotta perheet saavat kaiken tarvitsemansa avun ja tuen. Nykyisellään edes adoptiopalvelunantajien tarjoamat tukimuodot eivät välttämättä ole perheiden tai palvelujärjestelmän tiedossa. Huomiota tulee kiinnittää palveluiden keskinäisen tunnettuuden lisäämiseen. Myöskään järjestökentällä ei olla riittävän tietoisia niistä sosiaali- ja terveyspalveluista, joihin perheet ovat oikeutettuja ja joita he saattavat tarvita.

Adoptiokysymykset sosiaali- ja terveysalan opinnoissa

Kaikkien perheiden Suomi -hankkeen tekemässä kyselyssä kävi ilmi, ettei perheitä kohtaavilla ammattilaisilla, eikä myöskään sosiaali- ja terveysalojen nykyisillä opiskelijoilla, ole riittävästi tietoa adoptioperheiden erityistarpeista. Selvityksen mukaan tällä hetkellä ammatissa toimivista perhepalvelujen ammattilaisista noin 73 % on kohdannut adoptioperheitä, mutta vain 25 % saanut tietoa adoptioperheistä osana koulutustaan, 2014 - 2016 valmistuvista opiskelijoista vain reilut 14%. (http://bit.ly/kps_koulutuskysely)

Adoptioperheiden riittävien palvelujen varmistamiseksi adoptioasiat tulee saada osaksi sosiaali- ja terveysalojen koulutusta kaikilla koulutusasteilla. Adoptioon liittyvät erityistilanteet tulee huomioida osana kaikkea opetusta: esimerkiksi puhuttaessa lapsen varhaisesta vuorovaikutuksesta tai kiintymyssuhteista, voidaan adoptiolasten tilanne käsitellä samassa. Tämänkaltainen ote opettaa tulevat ammattilaiset kiinnittämään huomiota adoptiolasten yleisiin erityispiirteisiin monissa eri yhteyksissä, mutta myös huomioimaan lapsen yksilölliset piirteet kussakin tapauksessa.

Julkinen keskustelu ja adoptiota koskevat asenteet

Suomessa adoptio on viimeaikoina herättänyt suurta mielenkiintoa myös julkisen keskustelun puolella. Adoptoidut -ohjelma tuo adoption osaksi yhteiskunnallista keskustelua ja ohjelma on myös näkynyt kentän toimijoiden työssä lisääntyneinä jälkipalveluihin liittyvinä yhteydenottoina. Lisäksi adoptiota on käsitelty useissa muissa ohjelmissa ja kirjoituksissa kevään 2015 aikana. Ohjelmissa ja keskusteluissa korostuu se,

että adoptiosta on syytä kertoa adoptoiduille lapsille ajoissa, jotta lapsella on mahdollisuus kasvaa omaan adoptoidun identiteettiinsä.

Adoption asema suomalaisessa yhteiskunnassa on sikäli murroksessa, että uusien hakemusten määrät vähenevät jatkuvasti, samalla kun kohdemaiden parantuneet olosuhteet vähentävät kansainvälisesti adoptoitavien lasten määriä. Samalla kiinnostus lastensuojelun perhehoitoon kasvaa ja hedelmöityshoidoilla pystytään auttamaan yhä useampia tahattomasta lapsettomuudesta kärsiviä pariskuntia. Tämä on kokonaisuudessaan tilanne, joka heijastuu adoption asemaan ja tilanteeseen Suomessa: niin palvelunantajien toimintaan, adoptiotietoisuuteen yleisesti kuin adoptiolapsia ja perheitä kohtaaviin asenteisiin.

Adoptio-ohjelman yksi tarkoitus tulee olla adoptiotietoisuuden kasvattaminen suomalaisessa julkisessa keskustelussa yleisesti ja oikean tiedon tarjoamisen niin päättäjille, palvelujärjestelmään kuin suurelle yleisöllekin.

Poliittinen vaikuttaminen ja viranomaistyö

Suomessa adoption aseman edistäminen on jäänyt niiden toimijoiden vastuulle, jotka adoptiotyötä tekevät. Adoptiolautakunnan lisäksi ei ole sellaista virallista tahoa, joka kokisi asian omakseen. Adoptioasia mielletään tällä hetkellä Suomessa marginaaliseksi ja pieneksi. Adoptiota pitäisikin mieltää osana lastensuojelua ja sen kautta sellaisena osa-alueena suomalaisessa perhekentässä, joka tulee resursoida riittävästi ja jolle pitäisi taata riittävä tuki.

Adoptioasiat tulee Suomessa saada selkeästi jonkun ministerin toimialan alle. Tällä hetkellä adoptio on Sosiaali- ja terveysministeriössä työryhmän käsityksen mukaan osa lastensuojelusta vastaavan virkamiehen kenttää, mutta adoptiolle omana asianaan ei ministeriössä ole vastuuhenkilöä. Mikäli adoptio-ohjelmassa päädyttäisiin jonkinlaisen adoptio-osaamiskeskuksen perustamiseen, voi tähän yhdistää myös ministeriön ja poliittisen puolen osaamisen; olemassa olevan tiedon koordinoinnin, kokoamisen ja keräämisen, kouluttamisen, kolmannen sektorin ja koordinoinnin, vastaavasti kuin esimerkiksi Työ- ja elinkeinoministeriön alla toimivassa kotouttamisen osaamiskeskuksessa tällä hetkellä.

Lainsäädännön kehittäminen

Suomeen on vuonna 2012 tullut voimaan uusi adoptiolaki, joka kentän näkemyksen mukaan on hyvä ja suurelta osin ajan tasalla. Adoptioperheiden osalta lainsäädännön ongelmat tiivistyvät toisaalle, etenkin kysymyksiin perhevapaista ja muista etuuksista. Adoptioperheiden vanhempainvapaat ja kotihoidontuki sekä muut perhevapaat ovat edelleen räikeällä tavalla epäyhdenvertaisia. Tästä esimerkkinä

Adoptioperheet ry:n kokoama kooste perhe-etuuksien epäkohdista:

http://www.adoptioperheet.fi/sites/default/files/images/perhe-etuusvertailu_1-2015.pdf sekä kooste päivärahallisten perhe-etuuksien korjaustarpeista

http://www.adoptioperheet.fi/sites/default/files/images/paivarahalliset_perhe-etuudet_3-2015.pdf

Erityisen huomionarvoista on se, että isompia, kouluikä lähestyviä tai kouluikäisiä lapsia adoptoivilla perheillä ei käytännössä ole mahdollisuutta vanhempainvapaisiin eikä hoitovapaisiin. Myös näiden lasten

osalta on oltava mahdollisuus jäädä kotiin joksikin aikaa lapsen perheeseen saapumisen jälkeen. Adoptiolapsella on kouluikäisenäkin tarve ensin luoda turvallinen vuorovaikutussuhde vanhempiinsa, jotta hän voi sitten rauhassa keskittyä uuden kieli- ja kulttuuri-identiteetin rakentamiseen koulussa. Kiintymyssuhteiden kannalta perheeseen tuleva adoptiolapsi lähtee kuroma an umpeen sitä perustilannetta, josta vastasyntyneet lapset lähtevät.

Tulevan varhaiskasvatustlain ja varhaiskasvatuksen käytäntöjen kohdalla on tärkeää, että lapsen adoptiotausta otettaisiin aina huomioon varhaiskasvatussuunnitelmia tehtäessä.

Kelan adoptiotuki:

Kelan hakijoille maksama adoptiotuki on määritelty maakohtaiseksi yhdessä erässä maksettavaksi kokonaiskorvaukseksi. Adoptiolautakunta on tammikuussa 2012 tehnyt ehdotuksen adoptiotuen tarkastamiseksi ja uudelleenmäärittelemiseksi. Adoptio-ohjelmassa tulee esittää, kuinka adoptiotuen tarkistaminen jatkossa säännönmukaistetaan siten, että tuki kattaa myös uudet kansainväliset kontaktit oikeassa mittaluokassa ja että jo olemassa olevien kontaktien osalta huomioidaan kustannusten mahdolliset muutokset.

Adoptiotukeen tulee myös tehdä selkeä tasokorotus, sillä perheille tulevat adoptiokustannukset ovat tuen tason edellisen määrittelyn jälkeen nousseet. Mikäli adoptiotuki ei riittävällä tavalla vastaa adoptiokustannuksia, adoptiosta uhkaa tulla taloudellisista syistä vaihtoehto yhä harvemmalle hakijalle.

Adoptiotukeen budjetoidut rahat ovat viime vuosina jääneet joiltain osin käyttämättä hakijamäärien laskusta johtuen. Tuen osalta tulee linjata siten, että adoptiotukiin käyttämättä jääneet varat voidaan käyttää palvelusetelienä tai muuna tukena adoption jälkipalveluihin.

Vammaistuki:

Adoptioperheille tuottaa ongelmia se, että lapsilla ei aina ole perheeseen tullessaan diagnoosia erityistarpeilleen. Diagnoosia ei myöskään aina ole löydettävissä myöhemmin, jolloin perheen on hankala osoittaa vammaistuen tarvetta. Koska perheessä ei useinkaan ole muita lapsia kuin adoptoitu, perheen on myös vaikea verrata tilanteen kuormittavuutta ”tavalliseen” tilanteeseen. Näissä tilanteissa perheet tarvitsevat apua ja yhteistyötä ammattilaisten kanssa sekä rohkaisua heille kuuluvien tukien hakemiseen.

Tulevaisuus: Adoptiovisio 2035

Adoptiokenttä on tällä hetkellä jatkuvassa muutoksessa. Kansainvälisten adoptioiden määrät vähenevät ja samalla lastensuojelun puolella sijaisperheitä tarvitaan jatkuvasti lisää. Lapsettomuutta pystytään hoitamaan yhä paremmin uusilla hoitomuodoilla, mutta samalla myös tahaton lapsettomuus lisääntyy ja perheitä, jotka tavalla tai toisella toivoisivat tulevana vanhemmiksi, on yhä enemmän. Adoption kustannukset ovat kuitenkin sellaiset, että jo ne karsivat osan hakijoista, samoin adoptioon tällä hetkellä liittyvät ajatukset siitä, että adoptoivat lapset ovat yhä vanhempia ja heillä on entistä useammin vaikeitakin erityistarpeita.

Tämä kehitys ajaa palvelunantajat hankalaan rahoitustilanteeseen, sillä vähenevien uusien hakijoiden palvelumaksuilla pitäisi kustantaa sekä heidän palvelunsa, kansainvälisten kontaktien ylläpito, kasvavat jälkipalvelukustannukset että uusien kontaktien etsiminen ja luominen.

Työryhmän kokouksissa kävi ilmi, ettei adoptiotoimijoiden kentällä ole yhteistä visiota siitä, mitä tulevaisuus tuo tullessaan. Kentältä puuttuu strateginen eteenpäin katsova ajattelu, jota ohjaisi yhteinen tai ainakin neuvoteltavissa oleva näkemys siitä, minkälainen adoptiomaa Suomi on esimerkiksi vuonna 2035 – minkälaiset rakenteelliset muutokset ovat nyt käynnissä, miten niihin vastataan, mihin adoption kentällä pyritään ja mikä on Suomen rooli kansainvälisenä adoptiotoimijana tulevaisuudessa. Minkälaisia vahvuuksia Suomella on nyt, mitä uhkia tai riskejä on näköpiirissä, miten niihin varaudutaan ja mihin suuntaan kenttää kehitetään?

Kansallisen adoptio-ohjelman tulee itsessään muodostaa tämä visio. Sen työstämisen prosessin tulee olla avoin kaikille kentän toimijoille, niin viranomaisille, ministeriöille, järjestöille, yhteistyökumppaneille, kansainvälisille toimijoille kuin aikuisille adoptoiduillekin. Keskustelua tulee käydä laajasti suhteessa suomalaiseen lastensuojelun kenttään ja keskusteluissa tulee kuulua myös tahattomasti lapsettomien ääni, sillä usein juuri he ovat tulevia adoptioperheitä. Myös perheiden monimuotoisuuden tulee näkyä ohjelman visiossa: miten adoptiokentällä näkyvät esimerkiksi kasvava kansainvälinen liikkuvuus, sateenkaariperheiden tilanne, yhden vanhemman adoptioperheet, kahden kulttuurin adoptioperheet tai uusperheet adoptiovanhempina.

Tulevaisuuden visioon tulee sisällyttää myös suomalaisen adoptiota koskevan tutkimuksen lisääminen. Tällä hetkellä Suomessa joudutaan turvautumaan paljon kansainväliseen tutkimukseen, eikä suomalaisessa kontekstissa toteutettua adoptiotutkimusta juurikaan ole.

Tärkeimmällä sijalla ohjelmassa tulee kuitenkin olla lapsen äänen kuuleminen. Siihen ei tämän valmistavan työryhmän työskentelyssä ollut juuri mahdollisuutta, muuten kuin jo aikuisiksi kasvaneiden lasten kuulemisen kautta, mutta adoptio-ohjelmatyöhön itseensä tulee ehdottomasti sisältyä myös nyt lapsuuttaan ja nuoruuttaan elävien adoptiolasten kuuleminen.